Rzepa, Zbigniew

II Ogólnopolska konferencja historyków kartografii

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/2, 406-409

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z KRAJU

II OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA HISTORYKÓW KARTOGRAFII

Konferencja zorganizowana przez Podzespół Historii Kartografii, działający przy Zakładzie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, we współpracy z Komisją Kartograficzną Polskiego Towarzystwa Geograficznego, odbyła się w dniach 5—6 listopada 1976 r. w Warszawie. Jak w roku ubiegłym[1] zgromadziła wielu uczestników (70) z całego kraju — pracowników nauki, bibliotekarzy, archiwistów.

W trakcie konferencji, której przewodniczył doc. J. Janczak wygłoszono 2 referaty: prof. S. Pietkiewicz (em. prof. UW) — *Z metodologii badań nad historią kartografii;* dr A. Pawłowska-Wielgus (WAP — Lublin) — *Mapy katastralne w archiwach państwowych w Polsce (stan obecny i perspektywy przejmowania ich z archiwów zakładowych przez państwową służbę archiwalną)* oraz 7 komunikatów: prof. J. Szaflarski (Uniw. Śląski) — *Najstarsza wielkoskalowa mapa gospodarcza na obszarze Polski (mapa ziemi pszczyńskiej A. Hindenberga z 1636 r.);* mgr B. Janaszek (Akad. Rol. — Poznań) — *Zasady prac kartograficznych w świetle instrukcji topograficznej Müfflinga z 1821 r.,* dr B. Krassowski (Bibl. Narodowa) — *O lepszą współpracę działów kartograficznych bibliotek;* mgr T. Paćko (Inst. Geogr. i Przestrzen. Zagosp. PAN) — *Dalsze postępy w pracy nad Centralnym Katalogiem Zbiorów Kartograficznych w Polsce, zesz. 5: Wieloarkuszowe mapy topograficzne ziem polskich opublikowane do r. 1870;* dr A. Dunin-Wąsowiczowa (Inst. Hist. PAN — Warszawa) — *«Polonica» we francuskich zbiorach kartograficznych w Paryżu (Bibliotheque Nationale — Departement des Cartes et Plans* oraz *Service Historique de l'Armée, Chatenau de Vincennes;* prof. J. Babicz (ZHNOiT PAN — Warszawa) — *Z działalności w zakresie historii kartografii w kraju i za granicą;* doc. Z. Wójcik (Muz. Ziemi PAN — Warszawa) — *Mapa geologiczna Stanisława Staszica.* Równocześnie dla uczestników obrad Zakład Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Narodowej zorganizował w Pałacu Krasińskich okolicznościową wystawę najciekawszych map zabytkowych nabytych w ostatnich latach.

Prof. S. Pietkiewicz podzielił się ze słuchaczami licznymi spostrzeżeniami, będącymi wynikiem prac własnych oraz współpracowników nad historią kartografii, które należą równocześnie do szeroko rozumianej historii kultury. Do najważniejszych zaliczyć należy uwagi o mapach Wapowskiego, jak również Rizzi-Zannoniego. Milionówka ojca kartografii polskiej badana przez referenta zarówno metodami tradycyjnymi, jak i przy pomocy komputera, wykazała spore, rozmaite w różnych miejscach odchylenia, tak, że pochwała B. Wapowskiego przez K. Buczka wydaje się gołosłowna. Natomiast mapa Jabłonowskiego — Rizzi-Zannoniego wymaga dalszych badań, zwłaszcza w związku z dwiema wersjami niektórych arkuszy mapy.

Dr A. Pawłowska-Wielgus dała zarys dziejów katastaru na ziemiach polskich w okresie zaborów, sięgających w zależności od prowincji lat 20-tych XIX wieku. Część map katastralnych: dawnych — do r. 1919 i późniejszych — do r. 1945 wraz z materiałami jest obecnie zabezpieczona w 19 archiwach państwowych. Pozostała część znajduje się w organach administracji państwowej, przy czym zmiany w podziale administracyjnym kraju — dokonane w 1975 r. — często niezbyt korzystnie wpłynęły na proces porządkowania i scalania tych

[1] I Konferencja odbyła się 22 XI 1975 we Wrocławiu. Zob. Zbigniew Rzepa: *Stan i potrzeby badań nad historią kartografii w Polsce. (I Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii).* „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" R. 21: 1976 nr 2 s. 377—381.

materiałów. W niektórych jednostkach geodezyjnych dawne mapy katastralne jeszcze dziś służą do prac bieżących. Przed państwową służbą archiwalną stoi zadanie pełnego przejęcia materiałów katastralnych do archiwów państwowych.

Mapa Hindenberga, znajdująca się w archiwum w Pszczynie, w skali ok. 1 : 17 250, licząca 12 sekcji (74 × 89 cm każda), odkryta w końcu XIX w., lecz opisana tylko pobieżnie, jest przedmiotem zainteresowania prof. J. Szaflarskiego od 1959 r. Od tego czasu dokonano jej odrysu w oryginale i pomniejszeniu, jak również analizy. *Ichnoortographia Plesniaca* przedstawia ówczesne posiadłości rodziny Promnitzów, obejmuje obszar (ok. 1650 km²) tak zwanego później „wolnego stanowego państwa pszczyńskiego", a treścią jej jest niemal wyłącznie gospodarka, wyeksponowana nadto kilku kolorami. Mapa, jak na I połowę XVII w. jest wcale precyzyjna, odznacza się znaczną dokładnością. Stanowi unikalny obiekt kartograficzny na terenie Polski tego okresu, a oprócz tego niezaprzeczalna jest jej wartość jako źródła do badań geograficzno-historycznych.

Komunikat mgr B. Janaszek (wygłoszony przez kontynuatorkę tematu, mgr M. Jankowską) zawierał ocenę geodezyjnych i kartograficznych zasad prac prowadzonych dla potrzeb militarnych w zaborze pruskim w latach 1821—1830. Kierownikiem prac i autorem instrukcji był szef sztabu generalnego armi pruskiej, gen. Müffling. Zdjęcia oparte na jednolitej triangulacji, wykonywane przy użyciu stolika mierniczego, charakteryzujące się minimalnymi zniekształceniami poprzez zastosowanie odwzorcowania wielościennego, doprowadziły do sporządzenia mapy w skali 1 : 25 000, wydanej następnie w skali 1 : 100 000. Nowością na mapie było przedstawienie rzeźby zgodnie z rzeczywistym kątem pochylenia terenu, systemem kombinacji różnych linii, później na innych mapach nie stosowanym.

Dr B. Krassowski nawiązał do wystąpienia B. Olszewicza przed 50 laty, które wskazywało na potrzebę podjęcia szeregu działań organizacyjnych w zakresie gromadzenia map i przedstawił stan bieżący oraz postulaty w tym względzie. Wydane tomy *Centralnego katalogu zbiorów kartograficznych w Polsce* są zdeaktualizowane z powodu napływania nowych nabytków do bibliotek, nie objęcia katalogiem wszystkich zbiorów w chwili oddawania tomów do druku (zbiory kartograficzne nie we wszystkich bibliotekach były opracowane), a wreszcie dlatego, że niektóre zbiory kartograficzne w ogóle nie zostały objęte katalogiem. Dzięki temu, iż od dawna oczekiwana budowa gmachu Biblioteki Narodowej ruszyła z miejsca, w ciągu kilku lat książnica ta będzie mogła podjąć się wypełniania obowiązków wynikających z zadań naczelnej biblioteki państwa. Z myślą o tym Zakład Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Narodowej, w ostatnich czasach rozbudowany, w jesieni przyszłego roku zorganizuje konferencję bibliotekarzy — pracowników działów kartograficznych z całego kraju dla ustalenia nowych form pracy i współpracy pomiędzy Biblioteką Narodową a wszystkimi instytucjami posiadającymi zbiór kartograficzny; zwłaszcza w takich zagadnieniach, jak polityka gromadzenia zbiorów, ujednolicenie sposobów opracowania, doskonalenie informacji naukowej, utworzenie centralnego katalogu map i atlasów, utworzenie centralnego zbioru fotokopii i negatywów poloników oraz map zabytkowych i innych.

W ślad za czterema tomami *Centralnego katalogu zbiorów kartograficznych w Polsce* (1961—1968), obejmującymi atlasy i dzieła geograficzne wydane do r. 1945, po dłuższej przerwie przystąpiono do kontynuacji wydawnictwa. Mgr T. Paćko poinformowała, że zeszyt 5, który powinien ukazać się w 1978 r., obejmie 172 mapy wieloarkuszowe ziem polskich wydane w latach 1576—1870, w skalach do milionówki włącznie. Są to w pierwszym rzędzie mapy niemieckie i austriackie (65%). Nowością w stosunku do wydanych zeszytów będzie obecnie uzupełniający tom z reprodukcjami fragmentów map. W dalszych zamierzeniach Pracowni CKK jest zeszyt zawierający atlasy po roku 1945.

Dr A. Dunin-Wąsowiczowa przedstawiła wyniki krótkiej kwerendy przeprowadzonej w 1973 r. dla potrzeb Zakładu Atlasu Historycznego Instytutu Historii PAN w dwóch zbiorach kartograficznych Paryża. Mapy (w skali od 1 : 500 000) dawnych ziem polskich przedstawiają tam różną wartość. Niektóre ważniejsze, zwłaszcza rękopiśmienne, referentka omówiła szerzej. W kwerendzie nie mogły być uwzględnione plany miast ze względu na ich niekorzystny w katalogach układ alfabetyczny bez rejonizacji.

Prof. J. Babicz przedstawił informację o działalności w kraju oraz o współpracy międzynarodowej w zakresie historii kartografii, zarówno w roku 1976, jak i w przyszłym. Do najważniejszych zaliczyć trzeba współudział polskich uczonych w opracowywaniu w Anglii międzynarodowego *Słownika inowacji kartograficznych* czy też możliwość publikacji w nowym, wychodzącym w Chicago periodyku „Mapline", informującym o wszystkich w tym zakresie poczynaniach w świecie. W kraju najważniejsze jest przygotowywanie w Pracowni Historii Nauk Przyrodniczych Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN *Słownika polskich kartografów i geodetów*, któremu powinien patronować Podzespół Historii Kartografii. W związku z tym przedsięwzięciem referent przedstawił instrukcję dla autorów haseł oraz roboczy wykaz 254 haseł i opracowujących je autorów.

Omawiając mapę geologiczną Staszica doc. Z. Wójcik ocenił jej treść jako rewelacyjną, pomimo, że nie we wszystkich rejonach została opracowana z tą samą dokładnością. Staszic wyczuwał nawet istnienie wału kujawsko-pomorskiego, chociaż tej nazwy nie użył. Co się tyczy pierwodruku mapy, to przypada on według wszelkiego prawdopodobieństwa na listopad 1815 roku w Warszawie, okres poprzedzający bezpośrednio wręczenie jej wraz z dziełem *O ziemiorodztwie Karpatów* cesarzowi Aleksandrowi I. Trzecie wydanie mapy z roku 1955 nie oparte na oryginale, pomniejszone, o zmienionej kolorystyce, może służyć tylko popularyzacji.

W ożywionej dyskusji brało udział kilkanaście osób. Pewne kontrowersje wywołała ocena milionówki Wapowskiego. Postulowano, by nie patrzeć tylko na błędy, lecz widzieć pierwszą polską mapę i jej autora na szerokim tle europejskim (doc. S. Alexandrowicz, dr B. Krassowski, mgr E. Schnayder, doc. T. M. Nowak). Dr W. Trzebiński poinformował, że materiały Jabłonowskiego, z których korzystał Rizzi-Zannoni, znajdują się w Neapolu, odnalezione tam przez dra Kreta. Zainteresowanie wywołała mapa ziemi pszczyńskiej zarówno jako źródło do historii regionalnej, jak też jako zabytek kartograficzny w pełni zasługująca na opublikowanie. Dr Z. Traczewska-Białkowa podkreślała konieczność podjęcia przez odnośne władze energicznych kroków zmierzających do uporządkowania sprawy map katastralnych. Dr A. Dunin-Wąsowiczowa poinformowała jeszcze o odkryciu w Koblencji map katastralnych z terenu Pomorza Zachodniego. Doc. T. M. Nowak zwrócił uwagę na istotne źródło, jakim są mapy „drożne" — powstałe w związku z przemarszami wojsk (ostatnio odnalezione w Szwecji z okresu najazdu na Polskę).

Żywe było zainteresowanie wystąpieniami dra B. Krasowskiego i mgr T. Paćko. Okazało się, że aktualizowanie wydanych tomów CKK jest niemożliwe w warunkach jednoosobowej Pracowni, chyba kosztem przygotowywania następnego tomu; kartotekę uzupełniającą podjął się więc prowadzić Zakład Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Narodowej. Brak współpracy między bibliotekami w zakresie zakupów, jak i inne niedomagania, odbijają się niezbyt korzystnie na zabezpieczaniu warsztatu pracy dla historyka kartografii.

Sumując wyniki konferencji doc. J. Janczak zwrócił szczególną uwagę na wzrost zainteresowania konferencją nie tylko w kraju, ale i za granicą (w Czechosłowacji). Ustalono, że III Konferencja odbędzie się w jesieni 1977 r. w Krakowie.

Zbigniew Rzepa

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA HISTORII NAUKI I TECHNIKI WE WROCŁAWIU

W dniach od 28 do 30 września 1976 r. odbyła się konferencja pn. *Wybrane problemy historii nauki i techniki,* w której uczestniczyli również historycy techniki z NRD. Organizatorem konferencji był Zakład Historii Nauki i Techniki Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej.

Zakład powstał przed pięciu laty z inicjatywy władz Politechniki. W pierwszym etapie działalności skoncentrowano się przede wszystkim na stworzeniu własnej kadry dydaktycznej i naukowej. Wykorzystano w tym celu studia doktoranckie, które w perspektywie najbliższych lat powinny zapewnić Zakładowi przynajmniej podstawową część kadry naukowej.

Niezależnie jednak od długofalowego programu kształcenia kadr, trzeba było w trybie nagłym przygotować wykłady z historii nauki i techniki dla potrzeb ogólnouczelnianych. Wykłady te — jako obowiązkowe — prowadzono dla V roku wszystkich kierunków Wydziału Mechanicznego, dla II roku wszystkich kierunków Wydziału Podstawowych Problemów Techniki, a także — jako wykłady nadobowiązkowe — dla wszystkich specjalności Studium Doktoranckiego. Korzystała z nich również filia uczelni w Wałbrzychu. Wykłady obejmowały historię nauki od jej początków i historyczny rozwój podstawowych dziedzin techniki.

Jednakże rangę naukową placówki określa przede wszystkim jej dorobek naukowy, który częściowo przedstawiono na Konferencji. Stanowiła ona nie tylko prezentację dotychczasowych osiągnięć naukowych Zakładu, ale zarysowała też problematykę i kierunki jego dalszych zainteresowań.

Obrady toczyły się w gmachu Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki. Konferencja wywołała duże zainteresowanie, czego wyrazem była znaczna frekwencja (sięgająca 80 osób) i żywa dyskusja. W trakcie obrad przedstawiono 15 referatów, które koncentrowały się wokół trzech bloków tematycznych: 1) epistemologiczno-metodologicznych problemów nauki i techniki, 2) historii elektrotechniki, 3) historii techniki lotniczej XIX wieku.

W sekcji pierwszej: *Podstawowe problemy historii nauki i techniki* wygłoszono 5 referatów. Jako pierwszy wystąpił doc. Ryszard Sroczyński (Wrocław). W referacie swym omówił on *Epistemologiczno-metodologiczne problemy historii nauki i techniki,* wskazał znaczenie historii nauki i techniki z punktu widzenia poznawczego, dydaktycznego i utylitarnego; omówił poglądy — z jednej strony historyków, a z drugiej przedstawicieli nauk ścisłych i technicznych na temat roli historii nauki i techniki w nauce i w całej kulturze; wskazał najważniejsze kierunki prac badawczych z zakresu historii nauki i techniki w Polsce.

Prof. Eugeniusz Olszewski (Warszawa) wygłosił referat *Metodologiczne zagadnienia historii techniki jednego kraju.* Zaproponował w nim definicję pojęcia techniki, która obejmowałaby z jednej strony systemy środków materialnych tworzonych przez człowieka, a z drugiej — systemy informacji o posługiwaniu się wymienionymi systemami materialnymi. Odpowiednio do tego podziału referent rozróżnił w historii techniki: historię idei technicznej i historię realizacji technicznych. Pierwsza z nich jest w głównej mierze historią powszechną, druga zaś — przede wszystkim historią realizacji myśli technicznej w poszczególnych